ТАНИЛЦУУЛГА /дэлгэрэнгүй/

"Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуульд нэмэлт
өөрчлөлт оруулах тухай" хуулийн төслийн тухай

Дэлхийн хэмжээнд төрөлтийн түвшин буурч, дундаж наслалт нэмэгдэж байгаагаас 2025 онд 65 ба түүнээс дээш насны 820 сая хүн байгаа нь 1980 оныхоос 3.1 дахин их байна. Дэлхийн хүн амд 65 ба түүнээс дээш насны ахмадууд 2025 онд 10 хувийг эзэлж байгаа ба 2030 онд 12 хувь буюу 994 сая, 2050 онд 16 хувь буюу 1.6 тэрбум болж өснө[1]. Иймд дэлхийн улс, орнууд хүн ам зүйн өөрчлөлт, насжилт, ахмад настны тооны хурдацтай өсөлтийг тооцон ахмад настны хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн амьдралын оролцоо, дэмжлэгийн бодлого, шийдвэрээ эргэн харж сайжруулан, санхүү төсвөө ч дорвитой нэмэгдүүлэхэд анхаардаг болсон.

Монгол Улсын хувьд ч мөн адил хүн амын насны бүтэц өөрчлөгдөж, хүн амын тоо сүүлийн 10 жилд 16.1 хувиар өссөн бол мөн хугацаанд ахмад настны тоо 21.9 хувиар буюу илүү хурдацтай өссөн байна. 2000 онд 60 ба түүнээс дээш насны иргэд нийт хүн амын 5.4 хувь, 2010 байдлаар 5.8 хувь, 2021 оны байдлаар 9.7 хувь, 2024 оны байдлаар 11.8 хувьд хүрч байгаа бол 2050 он гэхэд 5 хүн тутмын нэг нь 60 ба түүнээс дээш настай болох магадлалтайг Үндэсний статистикийн хорооноос тооцоолсон. Энэ хүрээнд Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа-2050”-д зорилтот бүлгийн иргэдийг дэмжсэн, бүтээмжтэй ажил, хөдөлмөр эрхлүүлэх, хүн амын бүлэг бүрийн онцлогт нийцсэн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих талаар баримтлах бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлж, хүн амын бүлгүүд, тухайлбал: эмэгтэйчүүд, оюутан, залуучууд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, ахмад настан хагас цагаар, гэртээ, зайнаас ажиллах уян хатан зохицуулалт бий болгох гэж тусгагдсан.

Энэхүү урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэх хүрээнд ахмад настны хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих арга хэмжээ нь хязгаарлагдмал, хамрагдалт бага байна. Тухайлбал, ахмад настны хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих арга хэмжээнд 2025 онд ахмад настны зөвлөх үйлчилгээнд 1109 ахмад хамрагдаж, 1,065.7 сая төгрөг, эргэн төлөгдөх санхүүгийн дэмжлэг олгох арга хэмжээнд 1094 ахмад хамрагдаж 7,586.5 сая төгрөг, хүүхэд хамгаалагч үйлчилгээнд 224 ахмад хамрагдаж, 324.5 сая төгрөг буюу нийт 8,976.7 сая төгрөг зарцуулжээ. Хөтөлбөрт хамрагдсан ахмад настны тоо 2022 онд 2230 ахмад настан, 2025 онд 2427 ахмад настан байгаа нь нийт ахмад настантай харьцуулахад маш бага хувийг эзэлж байна.

Хүн амын дунд ахмад настны тоо нэмэгдэж, ахмад настнууд эрт тэтгэвэрт гарч, хүн амын дундаж наслалт тогтмол нэмэгдэж улмаар хөдөлмөрийн насны хүн амд ноогдох ахмад настнуудын тоо нэмэгдэж, 2010 онд 10 ажилтан тутам нэг ахмад настан байсан бол, 2040 он гэхэд 4 ажилтан тутам 1 ахмад настан ногдохоор байна. Өөрөөр хэлбэл хүн ам насжихын хирээр залуу ажилчдын эзлэх хувь буурах тул мэдлэг чадвартай, ажил амьдралын туршлагатай ахмад ажилчдын хөдөлмөр эрхлэлтийг зохистой хэлбэрээр дэмжих шаардлага тулгарсаар л байна.

Иймд ахмад настны тогтвортой орлогын эх үүсвэрийг хангах зорилгоор ахмад настнуудыг үргэлжлүүлэн хөдөлмөр эрхлүүлэхийг дэмжих, эдийн засгийн идэвхийг нь хадгалах, улмаар ахмад настны хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих олон талт бодлогыг батлан хэрэгжүүлэхэд Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.6 дахь хэсгийн зохицуулалт нь практикт хэрэгжих явцад насны хязгаараар ялгаварлах дараах хүндрэл, зөрчил үүсгэж байна. Үүнд:

[1] https://www.visualcapitalist.com/cp/charted-the-worlds-aging-population-1950-to-2100/

Нэгдүгээрт, тэтгэвэр тогтоолгосон иргэд хөдөлмөр эрхэлж байгаа бодит байдалд нийгмийн даатгалын харилцаанд идэвхтэй оролцож байгаа боловч тэдгээрийн даатгалын статус тодорхой бус, хууль хэрэглээний нэгдмэл байдал алдагдсан.

Хоёрдугаарт, тэтгэвэр авагчид цалин орлогоосоо тэтгэврийн даатгалын шимтгэл төлөх эсэх асуудал нь хуульд тодорхой бус зохицуулагдсан тул зарим тохиолдолд албан журмаар шимтгэл төлүүлж, зарим тохиолдолд чөлөөлөх, эсхүл байгууллага бүр өөрөөр тайлбарлан хэрэглэх нөхцөл үүссэн.

Гуравдугаарт, тэтгэвэр авагчийн хөдөлмөр эрхлэх сонирхолд нийгмийн даатгалын шимтгэлийн зохицуулалт шууд нөлөөлж байгаа бөгөөд тодорхой бус, ялгавартай зохицуулалт нь хөдөлмөр эрхлэлтийг сааруулах, албан бус хөдөлмөрийг нэмэгдүүлэх эрсдэлийг бий болгож байна.

Иймд тэтгэвэр авагчийн нийгмийн даатгалд хамрагдах эсэх зохицуулалтыг илүү тодорхой, нэг мөр болгохгүй бол практикт хэрэгжих явцад үүссэн бодит хүндрэл, зөрчил, эдийн засгийн сөрөг нөлөөллийг үүсгэж байгаа тул уг зохицуулалтыг боловсронгуй болгох практик хэрэгцээ, шаардлага үүсээд байна.

Монгол Улсад 2025 оны жилийн эцсийн байдлаар өндөр насны тэтгэвэр тогтоолгосон, ажил хөдөлмөр эрхэлж байгаа 62.2 мянган тэтгэвэр авагчаас 33.1 мянга нь одоогийн Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуулийн 7.6 дахь хэсэгт заасны дагуу тэтгэврийн даатгалын шимтгэлээс чөлөөлөгдсөн байна. Энэ нь нийт ажиллаж буй өндөр насны тэтгэвэр авагчдын 53.2 хувийг, харин үлдсэн 29.1 мянга нь уг заалтын болзол хангаагүй тул шимтгэл төлсөн, ялгавартай нөхцөл байдалд өртсөн иргэд нь 46.8 хувь байна. Эдгээр 29.1 мянган тэтгэвэр авагч нийт 108.8 тэрбум төгрөгийн нийгмийн даатгалын шимтгэл төлснөөс:

- **95.8 тэрбум төгрөг** нь тэтгэврийн даатгал,
- **10.1 тэрбум төгрөг** нь тэтгэмжийн даатгал,
- **2.9 тэрбум төгрөг** нь үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгал байна. /Хүснэгт №1/

Эндээс харахад нийт төлсөн шимтгэлийн **88.1 хувь** нь зөвхөн тэтгэврийн даатгалын шимтгэл эзэлж байна.

Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.6 дахь хэсэгт өндөр насны тэтгэврийн нас нь 65 нас (энэ насыг 2018 оноос жил бүр 3 сараар нэмэгдүүлэн 65 нас хүргэнэ)-нд хүрсэн өндөр насны тэтгэвэр авагч нь ажил олгогч, хүнтэй хөдөлмөрийн гэрээ, ажил гүйцэтгэх, хөлсөөр ажиллах болон тэдгээртэй адилтгах гэрээний дагуу ажиллаж байгаа тохиолдолд тэтгэврийн даатгалд даатгуулахгүй байж болохоор зохицуулсан.

Ажил олгогч, хүнтэй хөдөлмөрийн гэрээ, ажил гүйцэтгэх, хөлсөөр ажиллах болон тэдгээртэй адилтгах гэрээний дагуу ажиллаж байгаа өндөр насны тэтгэвэр авагчийн судалгаа[2]

Хүснэгт №1

Д/д	Даатгуулагчийн төрөл	Хүний тоо	Цалингийн сан, тэрбум.төг	Нийгмийн даатгалын шимтгэл, тэрбум.төг	Үүнээс: Тэтгэврийн даатгалын шимтгэл, тэрбум.төг
НДЕХ-ийн 7 дугаар зүйлийн 7.6-д заасан болзлыг хангаагүй өндөр насны тэтгэвэр авагч					
1	Өндөр насны тэтгэвэр тогтоолгосон ажилтан	27,868	536.8	103.6	91.3
2	Цэргийн алба хаасны тэтгэвэр тогтоолгосон ажилтан	1,223	26.7	5.2	4.5
Дүн		29,091	563.5	108.8	95.8
НДЕХ-ийн 7 дугаар зүйлийн 7.6-д заасан болзлыг хангасан өндөр насны тэтгэвэр авагч					
1	Өндөр насны тэтгэвэр тогтоолгосон ажилтан	30,247	522.7	12.0	-
2	Цэргийн алба хаасны тэтгэвэр тогтоолгосон ажилтан	2,886	66.3	1.5	-
Дүн		33,133	589.0	13.5	-
Нийт дүн		62,224	1,152.5	122.3	95.8

Нийгмийн даатгалын шимтгэлийг сан тус бүрээр авч үзвэл тэтгэврийн даатгалд 95.8 тэрбум төгрөг, тэтгэмжийн даатгалд 10.1 тэрбум, үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалд 2.9 тэрбум төгрөгийг тус тус төлсөн хэвээр байна.

Иймд хуулийн төсөл батлагдсанаар Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.6 дахь хэсэгт өндөр насны тэтгэвэр тогтоолгосон бүх тэтгэвэр авагчдыг хамааруулах бөгөөд тэтгэврийн даатгалын сангийн орлого 95.8 тэрбум төгрөгөөр буурах бөгөөд энэ хэмжээгээр тэтгэврийн даатгалын санд олгох улсын төсвийн санхүүгийн дэмжлэгийн хэмжээ нэмэгдэнэ.

Гэсэн хэдий ч ахмад настны тогтвортой орлогын эх үүсвэрийг хангах зорилгоор ахмад настнуудыг үргэлжлүүлэн хөдөлмөр эрхлүүлэхийг дэмжих, эдийн засгийн идэвхийг нь хадгалах, ахмад настнууд өөрийн чадавхыг амьдралынхаа туршид бүрэн дүүрэн ашиглах, тэдний мэргэжил, туршлага, ур чадварт түшиглэж залуу үеийг сургах, нөгөө талаар ахмад настны хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд тэтгэврийн даатгалын шимтгэл төлөхгүй байх сайн дурын сонголтыг бүх насны тэтгэвэр авагч иргэнд хамааруулах улмаар ажил олгогчийн төлөх

[2] Нийгмийн даатгалын ерөнхий газрын мэдээ, 2026 он

тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн ачаалал буурах ахмад настны хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих заалтуудыг тусгав.

Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулснаар хууль боловсронгуй болж, хуулийн зохицуулалт сайжирч, эрх зүйн харилцаанд тодорхой өөрчлөлт гарах чухал нөлөө ач холбогдолтой бөгөөд Монгол Улсын Үндсэн хууль болон хүний эрхийн Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцэх бөгөөд хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа бусад хууль тогтоомжтой аливаа хэлбэрээр зөрчилдөхгүй болно.

Мөн хууль санаачлагч Засгийн газрын Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлд 1-д “Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугаа хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна.” гэсэн, мөн зүйлийн 2-д “Хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно. Хүн бүр эрх зүйн этгээд байна.” гэсэн эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газрын үндсэн бүрэн эрхийн хүрээнд хуулийн төслийг боловсруулах үйл ажиллагааны хууль зүйн үндэслэл хангагдах юм.

Энэхүү хуулийн төсөл батлагдсанаар өнөөдрийн байдлаар тэтгэврийн даатгалын шимтгэл төлж байгаа 29.1 мянган тэтгэвэр авагч тэтгэврийн даатгалын шимтгэлээс бүрэн чөлөөлөгдөнө.

Ахмад настны бодит орлого сард дунджаар 274 мянган төгрөгөөр нэмэгдэж бага, дунд орлоготой ахмадуудад мэдэгдэхүйц дэмжлэг болно. Ялангуяа өрхийн бусад орлого сул, эмчилгээний зардал өндөр нөхцөлд энэ нь амьжиргаанд шууд нөлөөлнө. Мөн аж ахуйн нэгж байгууллагын төлөх тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн дарамт 56.3 тэрбум төгрөгөөр буурч, ахмад настны хөдөлмөр эрхлэлт ойролцоогоор 5 хувиар өсөж, 3–4 мянган иргэн шинээр хөдөлмөр эрхлэх боломж бүрдэж эдийн засгийн идэвхийг нэмэгдүүлэх замаар нийтдээ 130–140 тэрбум төгрөгийн эдийн засгийн үр өгөөж бий болгох боломжтой байна.

Албан хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хүрээнд тэтгэвэр авагчид шимтгэлийн дарамтаас зайлсхийх зорилгоор албан бус хэлбэрээр ажиллах сонирхолтой байдаг бол ажил олгогчийн төлөх шимтгэлийн ачаалал буурснаар илүү албан ёсны гэрээ, хөдөлмөрийн харилцаанд орох хөшүүрэг болно. Энэ нь хөдөлмөрийн эрх зүйн хамгаалалт сайжрах, ахмад настны хөдөлмөр эрхлэлт өсөж хүн амын орлогын албан татварт 10-15 тэрбум төгрөгийн нэмэлт төсвийн орлого бүрдэх олон эерэг талтай.

Хуулийн төсөл дээр санал авахаар d.parliament.gov.mn УИХ-ийн цахим хуудсанд 2 сарын турш байршуулсан бөгөөд цахимаар санал ирүүлээгүй, 358 иргэн хуулийн төсөлтэй танилцсан байна. Мөн 2026 оны 05 дугаар сарын 26-ны өдөр 200 гаруй ахмадуудад хэлэлцүүлэг хийж, холбоотой санал ирүүлээгүй, бүрэн дэмжсэн болно.

--- oOo ---